

از ابتدای قرن سوم تا نیمه قرن پنجم هجری، ایرانیان سلسله حکومت‌هایی تشکیل دادند و به تدریج مناطق مختلف ایران را از زیر سلطه مستقیم خلفای عباسی خارج کردند. در این دوره بود که تمدن ایرانی - اسلامی به اوج گسترش و شکوفایی رسید.

سلسله‌های ایرانی مسلمان

زمینه‌های تأسیس

فعالیت‌ها و مبارزات سیاسی اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در دو قرن نخست هجری	سراغاز تغییرات → منصوب شدن طاهر بن حسین (ذوالیمینین) از سوی مأمون خلیفه عباسی به حکومت خراسان (۲۰۵ق) / تشدید جنبش‌های ضد خلافت در ایران → مأمون را متوجه این نکته کرد که باید در شیوه اداره قلمرو خلافت تغییر ایجاد کند	بنابراین مأمون حکومت خراسان را به طاهر سردار ایرانی خود سپرد و حکومت در خاندان او موروثی شد و اولین سلسله مسلمان ایرانی شکل گرفت	با افول قدرت عباسیان در قرن سوم و چهارم حکومت‌های دیگری روی کار آمدند: صفاریان، سامانیان، علویان طبرستان، مازیاریان و آل بویه
---	---	--	---

دوره حکومت	طاهریان	علویان طبرستان	صفاریان	سامانیان	زیاریان	آل بویه	روادیان	آل حسنویه
۲۰۵ - ۲۵۹ ق	۲۵۰ - ۳۱۶ ق	۲۴۷ - ۳۹۴ ق	۲۰۴ - ۳۹۵ ق	۳۱۹ - ۴۸۳ ق	۳۲۰ - ۴۵۴ ق	قرن ۴ ق	۳۴۸ - ۴۰۵ ق	
مؤسس	طاهر ذوالیمینین	حسن بن زید	یعقوب لیث صفاری	امیر اسماعیل سامانی	مرداویج زیاری	پسران بویه: علی، حسن و احمد	محمدبن حسن روادی	حسنویه بن حسین کرد
محدوده قلمور	خراسان و سیستان	طبرستان و گرگان	سیستان	خراسان و ماوراءالنهر	طبرستان و گرگان	شمال، جنوب، غرب ایران و عراق	آذربایجان	کردستان، کرمانشاه، همدان و لرستان
مرکز	مرو؛ نیشابور	آمل	زرنگ (زرنج)	بخارا	اصفهان؛ گرگان	ری؛ شیراز؛ بغداد	تبریز	دژ سَرمَاج در نزدیکی بیستون

شیوه گسب قدرت: بنیان‌گذاران برخی سلسله‌های ایرانی مانند طاهریان و سامانیان با فرمان خلیفه عباسی به حکومت رسیدند. انتقال قدرت از امیری به امیری دیگر نیز در این حکومت‌ها با فرمان و تأیید خلیفه صورت می‌گرفت. بنیان‌گذاران بسیاری از سلسله‌هایی که در این دوره روی کار آمدند بدون اجازه خلیفه قدرت را به دست گرفتند از جمله آن‌ها:

یعقوب لیث صفاری: بنیان‌گذار حکومت صفاریان / مرداویج: سلسله زیاریان / حسن بن زید: مؤسس حکومت علویان طبرستان / پسران بویه: سلسله آل بویه

روابط با خلفای عباسی

روابط حکومت علویان طبرستان با خلافت عباسی همواره خصومت‌آمیز بود، زیرا امیران شیعه مذهب این سلسله که از سادات علوی به شمار می‌رفتند خود مدعی خلافت بودند و عباسیان را غاصب خلافت می‌شمردند. به همین دلیل بیشتر حکومت علویان طبرستان (۴۵۰-۳۶۶ ق) به کشمکش و جنگ با سپاهیان خلیفه و لشکریان طاهریان و سامانیان که متحد خلیفه بودند سپری شد.

علویان طبرستان

امیران سلسله‌های طاهری نیست به خلفای عباسی اظهار اطاعت ظاهری می‌کردند

در مواردی با دشمنان خلفای عباسی مانند علویان طبرستان و خوارج در سیستان سر ستیز داشتند، اظهار اطاعت، امیران نسبت به خلافت به قدرت آنان در منظر عامه مقبولیت و مشروعیت می‌بخشید.

حاکمان طاهری و سامانی در اداره قلمرو خود استقلال کامل داشتند و با اراده و اختیار خود درباره مسائل سیاسی و اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی سرزمین‌های تحت فرمان، تصمیم‌گیری و عمل می‌کردند.

سلسله طاهریان و سامانیان

رابطه صفاریان با خلافت عباسی فراز و نشیب زیادی را طی کرد با وجود آنکه یعقوب بدون فرمان و بی‌اجازه خلیفه عباسی به قدرت رسید اما موفقیت‌های او در سرکوب خوارج و جهاد با کفار مرزهای شرقی موجب شد که خلیفه فرمان حکومت سیستان بلخ و کابل را برای او ارسال کند.

پس از حمله یعقوب به نیشابور و از میان برداشتن حکومت طاهریان و سپس لشکرکشی ناموفق امیر صفاری به بغداد روابط دو طرف به خصومت گرایید.

در زمان عمرو لیث برادر و جانشین یعقوب، دشمنی و درگیری میان صفاریان و خلافت عباسی کم‌تر شد. امیر صفاری نسبت به خلیفه اظهار تبعیت کرد و به نام او خطبه خواند خلیفه نیز حکومت عمرو را بر مناطقی که در اختیار داشت تأیید کرد.

صفاریان

روابط آل بویه با خلافت عباسی با روابط سایر سلسله‌های ایرانی با عباسیان تفاوت داشت.

یکی از مؤسسان حکومت آل بویه (احمد) با مشاهده اوضاع نابسامان خلافت بغداد را تسخیر کرد اما خلافت را از بین نبرد.

عباسیان با این حال نسبت به صفاریان بی‌اعتماد بودند در جنگ میان عمرو با امیر اسماعیل سامانی خلیفه جانب سامانیان را گرفت و پس از آنکه در این جنگ عمرو به اسارت درآمد و به بغداد فرستاده شد خلیفه ناجوانمردانه دستور به قتل او داد.

آل بویه

امیران آل بویه پیش از یک قرن خلافت عباسی را تحت سلطه خود داشتند و عزل و نصب خلیفه به میل آن‌ها انجام می‌گرفت.

البته آن‌ها نشان خلیفه را نگه می‌داشتند و وانمود می‌کردند مطیع خلیفه‌اند.

روابط زیاریان با خلافت عباسی فراز و نشیب زیادی داشت، مرداویج با شکست سپاهیان خلیفه شهرها و ولایات مختلف ایران را گرفت و عاملان خلیفه را از آنجا راند.

زیاریان

مرداویج حتی خیال حمله به بغداد نابودی خلافت عباسی را در سر می‌پروراند اما پیش از اقدام به این کار توسط غلامان شورمستی خود کشته شد.

جانشینان او که قلمروشان به گرگان و طبرستان محدود شده بود از بلندپروازی مرداویج دست کشیدند و نسبت به خلیفه اظهار اطاعت کردند.

آثار و پیامدها

به قدرت رسیدن سلسله‌های ایرانیان → در سده‌های سوم تا پنجم هجری آثار و پیامدهای عمیق و گسترده‌ای بر ایران و ایرانیان داشت میزان تأثیر همه امیران و سلسله‌ها به یک اندازه نبود طاهر ذوالیمینین، یعقوب لیث صفاری، امیران سلسله سامانیان، و آل بویه → تأثیر بیشتری داشتند.

مهم‌ترین پیامد سیاسی ظهور حکومت‌های ایرانی → کاهش و زوال تدریجی سلطه سیاسی و نظامی خلفای عباسی بر ایران بود.

۱ سیاسی و اجتماعی

کاهش شدت آشوب‌ها و آرامش نسبی جامعه → با قرار گرفتن امور کشور به دست کارگزاران ایرانی
برخی از امیران سلسله‌های یاد شده → به سبب تمایلات توسعه طلبانه و یا به واسطه تشویق و تحریک خلفای عباسی به رقابت و ستیز با یکدیگر پرداختند.

۲ اقتصادی

در فاصله سده‌های ۳-۵ هجری به‌ویژه دوران حکومت طاهریان سامانیان و آل بویه → فعالیت‌های اقتصادی رونق زیادی داشتند.
به‌واسطه رشد اقتصادی شهر و شهرنشینی در قلمرو آل بویه گسترش یافت، شهرهای بزرگ و آباد آن عصر: بخارا، نیشابور، ری، اصفهان شیراز، همدان
شهرنشینی در زمان سامانیان و آل بویه
برقرار شدن آرامش و امنیت نسبی قرار گرفتن زمام کارها به دست امیران و وزیران ایران
با تدبیر و علاقمند به آبادی استقرار نظام دیوانی منظم

۳ مذهبی

۱ پس از به دست گرفتن قدرت توسط امیران ایرانی → روند گردش به اسلام شتاب گرفت و اکثریت مردم ایران در دوره آنان به دین اسلام در آمدند.
۲ امیران سلسله‌های علویان، طبرستان و آل بویه → پیرو مذهب تشیع بودند → به گسترش آن در ایران کمک کردند.
۳ در عصر آل بویه مراسم عزاداری امام حسین (ع) در عاشورا، جشن باشکوه عید غدیر خم، مرمت حرم امامان شیعه در عراق و گسترش سنت زیارت صورت گرفت.

فرهنگ و تمدن

زبان فارسی

اگرچه با ورود اسلام به ایران زبان عربی زبان حکومت و دین شد اما → زبان فارسی دری (تحول یافته فارسی میانه) (پهلوی) هنوز میان عامه مردم در اکثر نقاط ایران رواج داشت. به مرور زمان اعراب مهاجر هم به زبان فارسی و فرهنگ ایرانی جذب شدند.

تأسیس حکومت‌های ایرانی در قرن سوم هجری سرآغاز توجه به حمایت رسمی از زبان و ادب فارسی یعقوب لیث که امیری میهن دوست و علاقمند به فرهنگ ایرانی بود → شاعران را به سرودن شعر تشویق می‌کرد. در عصر سامانیان زبان و ادب فارسی اوج گرفت.

وزیران و امیران ایران دوست و فرهنگ پرور سامانی زحمات فراوانی برای ترویج زبان فارسی کشیدند.

آنان شاعران و نویسندگان فارسی را حمایت می‌کردند. پدر شعر فارسی → رودکی مورد حمایت دربار سامانی و حکیم ابوالقاسم فردوسی → اواخر دوره سامانی سرودن شاهنامه شروع کرد بعد از سقوط سامانیان، شاهنامه را به سلطان محمود غزنوی تقدیم کرد → اما او قدر خدمت این شاعر بزرگ را ندانست.

در دوره سامانیان زبان فارسی به عنوان زبان علم و دین در کنار زبان عربی قرار گرفت و چندین اثر علمی و دینی به زبان فارسی تألیف یا ترجمه شد:

۱) تاریخ بلعمی → ترجمه و تلخیص تاریخ طبری (۲) ترجمه تفسیر طبری بر قرآن (۳) نخستین کتاب جغرافیایی به زبان فارسی → حدود العالم من

المشرق الی المغرب

علم و آموزش

در پی روی کار آمدن سلسله‌های ایرانی در سده‌های سوم تا پنجم هجری فعالیت‌های علمی فکری ایرانیان دو چندان شد. دانشمندان بزرگی پا به عرصه نهادند آثار علمی برجسته‌ای را پدید آوردند و روش‌های علمی تازه‌ای ابداع کردند.

در دو قرن نخست هجری ایرانیان نقش فعالی در تحولات جهان اسلام به ویژه تحولات علمی فکری و فرهنگی

سلسله‌های ایرانی به ویژه سامانیان و آل بویه نقش به‌سزایی در رونق شکوفایی علمی و فرهنگی عصر خود داشتند، امیران و وزیران فرهنگ‌پرور این سلسله‌ها ۱ عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار می‌دادند ۲ با مدارا و اجتناب از تعصب و تنگ نظری شرایطی را فراهم آوردند که اهل علم و اندیشمندان پیرو مذاهب و دین‌های مختلف در آسایش فعالیت کنند.

علم و آموزش

تاریخ علم در حوزه تمدن اسلامی بیانگر آن است که عالمان و اندیشمندان ایرانی در تدوین بسیاری از رشته‌های گوناگون علوم پیشگام بوده و در گسترش آن علوم نقش مهمی داشته‌اند.

۱ در سده‌های نخستین هجری مساجد مهم‌ترین مراکز آموزشی بودند و در مساجد بیشتر شهرهای ایران حلقه‌های درس بزرگی تشکیل می‌شد.

۲ به تدریج مدرسه‌هایی هم به‌وجود آمد مدرسه جندی شاپور از زمان ساسانیان تا قرن سوم به فعالیت خود ادامه داد.

۱ معارف اسلامی:

ایرانیان از گذشته‌های دور به خردورزی و علم دوستی شهرت داشتند از ابتدای ورود اسلام به ایران برخی از ایرانیانی که مسلمان شدند به تدوین و ترویج معارف اسلامی شامل ۱ علوم قرآنی ۲ حدیث ۳ فقه ۴ کلام اهتمام ورزیدند پس از آن‌که از سده‌های سوم و چهارم هجری جمعیت کثیری از مردم ایران مسلمان شدند ← توجه به علوم و معارف اسلامی فزونی یافت.

۲ فلسفه:

۱ در طول تاریخ کهن ایران، فلسفه همواره با فرهنگ این سرزمین عجین بوده است. در ایران دوران اسلامی فلسفه از شکوفایی فوق‌العاده‌ای برخوردار شد و فیلسوفان ایرانی نقش برجسته‌ای در ایجاد و گسترش مکتب‌های مهم فلسفی در جهان اسلام ایفا کرد. ۲ ابونصر محمد بن محمد، معروف به فارابی (۲۵۷ - ۳۳۸ ق) فیلسوف بزرگ ایرانی ← که از بغداد رفت و سپس در دمشق سکوت‌گزید فلسفه مشایی را که تلفیقی از جهان‌بینی اسلام و فلسفه ارسطویی و نوافلاطونی بود، پایه‌گذاری کرد در قسمت فلسفه اسلامی ← فارابی را بعد از ارسطو که ملقب به معلم اول است، معلم دوم می‌خوانند این‌سینا او را استاد خود دانسته و این‌رشد و دیگر فیلسوفان احترام زیادی برای او قائل بودند.

ابوعلی سینا:

ابوعلی سینا (۳۷۰ - ۴۲۸ ق) ← برجسته‌ترین فیلسوف ایران و جهان اسلام ۲ او فلسفه مشاء را به اوج خود رساند ۳ سپس از مهاجرت از زادگاهش بخارا ← انجام فعالیت‌های علمی و درمان بیماران در شهرهای مختلف ایران مانند ری، اصفهان و همدان ۴ او بیش از صد اثر علمی از خود بجای گذاشته ← نیمی در موضوع فلسفه و نیمی در علوم دیگر ۵ کتاب شفا ← یکی از بزرگترین دایره‌المعارف‌های علمی است که بدست ابوعلی سینا نوشته شده ← در این کتاب علاوه بر فلسفه به علوم طبیعی مانند ریاضی هم پرداخته شد ۶ نخستین‌بار در دانشنامه‌های یک دوره فلسفه را به زبان فارسی تألیف کرد ← این اثر سهم بسزایی در مطرح‌کردن زبان فارسی به عنوان زبان علم است.

ابن مسکویه رازی:

احمدبن محمد مسکویه رازی (۳۲۰ - ۴۲۰ ق) ← فیلسوف، ادیب، مورخ و منشی دربار آل‌بویه در رشته‌های گوناگون ← تاریخ علم کلام فلسفه پزشکی تبحر داشت، او به کیمیاگری علاقه‌مند بود. مهم‌ترین آثار ← تجارب‌الامم در علم تاریخ تهذیب‌الاخلاق در علم اخلاق او سال‌ها مصاحب و ندیم امیران آل‌بویه بود ← در بغداد و ری بسیاری مورخان او را ← شیعه دانسته‌اند.

۳ ریاضیات و نجوم:

۱ ریاضیات و نجوم ← از جمله علم‌هایی که در دوران اسلامی به پشتوانه دانش و مهارت‌هایی که از تمدن ایران و سایر تمدن‌های باستانی به تمدن اسلامی انتقال یافته بود ← پیشرفت خارق‌العاده‌ای کرد. ۲ تعداد قابل توجهی از ریاضی دانان و منجمان ایرانی به خدمت عباسیان در آمدند و ← در رصدخانه بغداد مشغول فعالیت شدند ۳ ابوریحان محمدبن احمد بیرونی (۳۶۲ خوارزم - ۴۴۰ ق. غزنه) ← برجسته‌ترین دانشمندان عصر طلایی تمدن ایرانی - اسلامی او در ← ریاضیات، نجوم، گاه‌شماری، جغرافیا، هندشناسی و... ۴ مقام‌والایی داشت و به زبان فارسی، عربی و سانسکریت مسلط بود ۵ ابزارهای ابداعی او برای تعیین طول و عرض جغرافیایی و اندازه‌گیری فاصله میان شهرها جالب است.

۴ پزشکی و داروسازی:

۱ دانش پزشکی ایران باستان از طریق مدرسه جندی‌شاپور به دوره اسلامی انتقال یافت و نخستین آثار مستقل پزشکی عصر اسلامی به دست استادان آن مدرسه نوشته شد. ۲ جرجیس‌بن جبرائیل (د پس از ۱۵۲ ق) ← رئیس مدرسه جندی‌شاپور پزشک پر آوازه ایرانی به بغداد رفت ۳ و به دنبال او گروه دیگری از پزشکان آن مرکز علمی راهی مرکز خلافت عباسی شدند.

۴ محمد زکریای رازی (۲۵۱ - ۳۱۳ ق) پزشک، شیمی‌دان و فیلسوف ایرانی آثار ماندگاری در زمینه پزشکی، شیمی و فلسفه نوشته و به عنوان کاشف‌الکحل و جوهر گوگرد (اسید سولفوریک) ← مشهور شد / جرج سارتن ← پدر تاریخ علم ← رازی را بزرگ‌ترین پزشک اسلام و قرون وسطا شمرده است.

۵ رساله ابله و سرخک ← (الحدری و الحصبه) ← حاوی کهن‌ترین توصیف درباره بیماری ابله است و اثری ارزشمند در علم پزشکی به شمار می‌رود. این‌سینا ← به نظر بسیاری از صاحب نظران تاریخ علم ← برجسته‌ترین پزشکان تاریخ علم پزشکی به شمار می‌رود.

دایرة‌المعارف پزشکی او با عنوان ← قانون ← در ایران - جهان اسلام و اروپا تا چندین قرن به عنوان یک منبع معتبر پزشکی باقی ماند.

۵ سایر علوم و متون:

رشته‌های دیگر علمی مانند ← تاریخ، جغرافیا، ادبیات، فیزیک شیمی و ... ← رونق و رواج داشت

ایرانیان مسلمان به اتکای تجربیات کهن خویش ← در ساخت ابزارها و ادوات جنگی، حفر قنات و ایجاد بناهای مختلف ← مانند مساجد، پل‌ها و سدها مهارت خوبی از خود نشان دادند. دانستن و مهارت‌های ایرانیان باستان در حوزه هنر و صنایع به شکل‌های مختلف به دوران اسلامی منتقل شد.

اطلاعات بیشتر درباره علوم و دانشمندان مسلمان ایران ← جلد دهم دایرة‌المعارف بزرگ اسلامی مدخل ایران رجوع کنید.

سوالات ترکیبی

(+ درس ۶ یازدهم)

۱۱۴۵- هر یک از قیام‌ها یا جنبش‌های زیر علیه کدام یک از حکومت‌ها بود؟

«توابعین - مقتع - بابک - ابن اشعث»

- (۱) امویان - عباسیان - عباسیان - امویان
(۲) عباسیان - عباسیان - امویان - امویان
(۳) امویان - امویان - عباسیان - عباسیان
(۴) عباسیان - امویان - امویان - عباسیان

(+ درس ۶ یازدهم)

۱۱۴۶- ابومسلم خراسانی کدام خلیفه اموی را کشت و کدام خلیفه عباسی او را از میان برداشت؟

- (۱) عمر بن عبدالعزیز - ابوالعباس سفاح
(۲) مروان بن محمد - ابوالعباس سفاح
(۳) عمر بن عبدالعزیز - منصور
(۴) مروان بن محمد - منصور

(+ درس ۷ یازدهم)

۱۱۴۷- نهضت شعوبیان تا چه دوره‌ای از حکومت عباسیان و در کجا فعال بود؟

- (۱) دوره نیرومندی و شکوفایی - شام (۲) دوره ضعف و تجزیه - شام
(۳) دوره نیرومندی و شکوفایی - عراق (۴) دوره ضعف و تجزیه - عراق

سوالات تصویری

- (۲) حرم حضرت شاهچراغ در شیراز
(۴) آرامگاه رستم فرخزاد

۱۱۴۸- کدام گزینه در رابطه با تصویر مقابل درست است؟

- (۱) مسجد فهرج در یزد
(۳) آرامگاه ابومسلم

۱۱۴۹- کدام گزاره با تصویر روبه‌رو نامرتب است؟

- (۱) سادات علوی برای نجات از ظلم امویان و عباسیان به ایران پناه می‌آوردند.
(۲) حضور امام‌زادگان در ایران بر توجه و گرایش ایرانیان به اسلام تأثیر داشت.
(۳) درک و پذیرش جهان‌بینی توحیدی و پیام مکتب اسلام برای ایرانیان دشوار نبود.
(۴) مهاجرت گسترده اعراب مسلمان به ایران، زمینه‌ساز آشنایی تدریجی ایرانیان با اسلام شد.

درس ۴م: ظهور و گسترش تمدن ایرانی-اسلامی

سوالات خط به خط

۱۱۵۰- چه عاملی زمینه را برای شکل‌گیری سلسله‌های ایرانی در سده‌های سوم و چهارم هجری فراهم آورد؟

- (۱) موروثی شدن قدرت در خاندان طاهر ذوالیمینین
(۲) سپردن حکومت خراسان از سوی مأمون به طاهر بن حسین
(۳) روی کار آمدن مأمون و توجه ویژه او به ایرانیان
(۴) فعالیت‌ها و مبارزات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در دو قرن نخست هجری
۱۱۵۱- طاهر بن حسین مشهور به ذوالیمینین از سوی ..... به حکومت ..... منصوب شد.
(۱) مأمون - سیستان (۲) هارون - سیستان (۳) مأمون - خراسان (۴) هارون - خراسان

۱۱۵۲- بنیان‌گذار سلسله‌های «زباریان - روادیان - صفاریان» به ترتیب چه کسانی بودند؟

- (۱) حسن بن زید - محمد بن حسن - یعقوب لیث
(۲) مرداویج - محمد بن حسن - یعقوب لیث
(۳) حسن بن زید - مرداویج - عمرو لیث
(۴) مرداویج - حسن بن زید - عمرو لیث

۱۱۵۳- محدوده قلمرو طاهریان و مرکز (پایتخت) علویان طبرستان به ترتیب کجا بود؟

- (۱) خراسان و سیستان - آمل (۲) خراسان و ماوراءالنهر - آمل (۳) خراسان و سیستان - گرگان (۴) خراسان و ماوراءالنهر - گرگان

۱۱۵۴- کدام یک از موارد زیر نادرست می‌باشد؟

- (۱) محدوده قلمرو سامانیان خراسان و ماوراءالنهر بود.
(۲) محدوده قلمرو روادیان، آذربایجان بود.
(۳) حسن بن زید سلسله زباریان را بنیان گذاشت.
(۴) پایتخت سامانیان شهر بخارا بود.

۱۱۵۵- کدام سلسله‌های ایرانی ریشه در خاندان‌های کهن دهقانی منطقه خراسان و ماوراءالنهر داشتند؟

- (۱) سامانیان و صفاریان (۲) صفاریان و طاهریان (۳) زباریان و سامانیان (۴) طاهریان و سامانیان

۱۱۵۶- نقش دهقانان در سده‌های نخستین هجری چه بود؟

- (۱) مشارکت در امور محلی - مقابله با سلطهٔ اعراب
- (۲) حفظ و انتقال فرهنگ ایرانی از دورهٔ باستان به دورهٔ اسلامی - مشارکت در امور محلی
- (۳) مشارکت در امور محلی - پایه‌گذاری دودمان‌های زمین‌داری
- (۴) حفظ و انتقال فرهنگ ایرانی از دورهٔ باستان به دورهٔ اسلامی - مقابله با سلطهٔ اعراب

۱۱۵۷- حسن بن زید .....

- (۱) بنیان‌گذار سلسلهٔ زیاریان بود.
- (۲) رویگرزاده‌ای از دهی به نام قرنین بود.
- (۳) از سادات علوی شیعه‌مذهب به شمار می‌رفت.
- (۴) ابتدا به شغل صیادی اشتغال داشت.

۱۱۵۸- یعقوب لیث صفاری فعالیت اجتماعی و سیاسی خود را چگونه آغاز کرد؟

- (۱) شرکت در گروه عیاران سیستان (۲) جنگ علیه خوارج بغداد (۳) روی آوردن به حرفهٔ نظامی‌گری (۴) جلب اعتماد مردم طبرستان

۱۱۵۹- هر یک از موارد زیر مربوط به بنیان‌گذار کدام سلسله‌های ایرانی است؟

- (الف) در ترویج اسلام در میان ایرانیان به ویژه ساکنان طبرستان، دیلم و گیلان نقش موثری داشت.
- (ب) شغل صیادی را رها کردند و حرفهٔ نظامی‌گری را برگزیدند و به خدمت سرداران دیلمی در آمدند.
- (ج) از میان مردم عادی برخاست و رویگرزاده‌ای از دهی به نام قرنین در سیستان بود.
- (۱) علویان - آل بویه - صفاریان (۲) زیاریان - علویان - صفاریان (۳) علویان - صفاریان - آل بویه (۴) زیاریان - آل بویه - علویان

۱۱۶۰- بنیان‌گذار کدام سلسلهٔ ایرانی با اجازه یا تأیید خلیفهٔ عباسی، قدرت را به دست گرفت؟

- (۱) صفاریان (۲) روادیان (۳) زیاریان (۴) سامانیان

۱۱۶۱- کدام گزینه مطلب نادرستی را دربارهٔ روابط طاهریان و سامانیان خلافت عباسی بیان می‌کند؟

- (۱) امیران این سلسله‌ها عموماً نسبت به خلفای بنی‌عباس اظهار اطاعت می‌کردند.
- (۲) در مواردی با دشمنان خلافت مانند خوارج و علویان طبرستان سر ستیز داشتند.
- (۳) حاکمان این حکومت‌ها در ادارهٔ امور قلمرو خود استقلال کامل داشتند.
- (۴) گاهی روابط خصومت‌آمیزی داشتند، به جهت این‌که طاهریان و سامانیان از سادات علوی بودند.

۱۱۶۲- روابط کدام‌یک از سلسله‌های ایرانی با خلافت عباسی همواره خصومت‌آمیز بود؟

- (۱) سامانیان (۲) علویان طبرستان (۳) زیاریان (۴) صفاریان

۱۱۶۳- چه تعداد از موارد زیر دربارهٔ روابط صفاریان با خلافت عباسی درست است؟

- (الف) در زمان عمرو دشمنی و درگیری میان آنان کمتر شد.
- (ب) خلیفهٔ عباسی فرمان حکومت سیستان، کابل و بلخ را برای یعقوب ارسال کرد.
- (ج) یعقوب بدون فرمان و بی‌اجازهٔ خلیفهٔ عباسی به قدرت رسید.
- (د) پس از حملهٔ یعقوب به نیشابور و از میان برداشتن حکومت طاهریان روابط دو طرف به خصومت گرایید.
- (ه) عمرو نسبت به خلیفهٔ عباسی اظهار تبعیت کرد و به نام او خطبه خواند.
- (و) در جنگ عمرو با امیر اسماعیل سامانی، خلیفه جانب صفاریان را گرفت.

(۱) ۵ (۲) ۴ (۳) ۳ (۴) ۲

۱۱۶۴- چه کسی خیال حمله به بغداد و نابودی خلافت عباسی را در سر می‌پروراند و محدودهٔ قلمرو آنان در زمان جانشینان وی به چه قسمت‌هایی محدود شده بود؟

- (۱) خراسان و سیستان (۲) یعقوب لیث - گرگان و طبرستان (۳) مرداویج - گرگان و طبرستان (۴) یعقوب لیث - خراسان و سیستان

۱۱۶۵- یکی از پسران بویه به نام ..... بغداد را تسخیر کرد و خلافت را از بین ..... .

- (۱) علی - برد (۲) علی - نبرد (۳) احمد - برد (۴) احمد - نبرد

۱۱۶۶- مهم‌ترین پیامد سیاسی ظهور حکومت‌های ایرانی چه بود؟

- (۱) کاهش و زوال تدریجی سلطهٔ سیاسی - نظامی خلفای عباسی بر ایران (۲) حکم‌فرما شدن آرامش نسبی در جامعه
- (۳) رقابت و درگیری دائم سلسله‌ها با یکدیگر (۴) رشد شهرها و شهرنشینی و رونق تجارت و اقتصاد

۱۱۶۷- پس از این که در حکومت‌های ایرانی اداره امور مناطق کشور در اختیار کارگزاران ایرانی قرار گرفت.....

- (۱) به مرور آرامش نسبی بر جامعه حکم فرما شد.
 (۲) آشوب‌ها و جنبش‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی شدت گرفت.
 (۳) امیران سلسله‌ها به رقابت و ستیز با یکدیگر پرداختند.
 (۴) تمایلات توسعه طلبانه امرای حکومت‌ها بیشتر شد.

۱۱۶۸- کدام مورد از عوامل رونق اقتصادی و رشد شهرنشینی در زمان سامانیان و آل بویه نبود؟

- (۱) برقراری آرامش و امنیت نسبی
 (۲) استقرار نظام دیوانی و اداری وابسته به خلافت عباسی
 (۳) قرار گرفتن زمام کارها به دست امرای با تدبیر
 (۴) قدرت‌گیری وزرای علاقه‌مند به عمران و آبادی

۱۱۶۹- امیران کدام سلسله‌های ایرانی پیرو مذهب تشیع بودند و در دوره کدام حکومت ایرانی سنت زیارت رو به گسترش نهاد؟

- (۱) علویان طبرستان و آل بویه - علویان طبرستان
 (۲) سامانیان و زبیریان - علویان طبرستان
 (۳) علویان طبرستان و آل بویه - آل بویه
 (۴) سامانیان و زبیریان - آل بویه

۱۱۷۰- با ورود اسلام به ایران زبان ..... زبان حکومت شد و در عصر ..... زبان و ادب فارسی اوج گرفت.

- (۱) فارسی دری - سامانیان
 (۲) فارسی پهلوی - آل بویه
 (۳) فارسی میانه - آل بویه
 (۴) عربی - سامانیان

۱۱۷۱- رودکی در دوره فرمانروایی کدام سلسله می‌زیست و فردوسی شاهنامه را به چه کسی تقدیم کرد؟

- (۱) سامانیان - امیر اسماعیل سامانی (۲) آل بویه - امیر اسماعیل سامانی (۳) سامانیان - سلطان محمود غزنوی (۴) آل بویه - سلطان مسعود غزنوی

۱۱۷۲- در چه دوره‌ای زبان فارسی به عنوان زبان علم و دین در کنار زبان فارسی قرار گرفت و نخستین کتاب جغرافیایی به زبان فارسی در چه دوره‌ای تألیف شد؟

- (۱) سامانیان - طاهریان
 (۲) غزنویان - سامانیان
 (۳) سامانیان - سامانیان
 (۴) غزنویان - طاهریان

۱۱۷۳- در پی روی کار آمدن سلسله‌های ایرانی در سده‌های ..... تا ..... هجری، فعالیت‌های علمی و فکری ایرانیان دو چندان شد.

- (۱) سوم - پنجم
 (۲) سوم - ششم
 (۳) دوم - پنجم
 (۴) دوم - ششم

۱۱۷۴- کدام مورد در رابطه با علم و آموزش در عصر سلسله‌های ایرانی پس از اسلام نادرست است؟

- (۱) از تجربیات و نهادهای آموزشی دوره باستان استفاده می‌شد.
 (۲) مساجد مهم‌ترین مراکز آموزشی بودند و در مساجد بیشتر شهرهای ایران حلقه‌های درس بزرگی تشکیل می‌شد.
 (۳) امیران و وزیران سامانیان و آل بویه عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار می‌دادند.
 (۴) مدرسه پزشکی جندی شاپور فعالیت خود را از قرن سوم از سر گرفت.

۱۱۷۵- در کدام گزینه هر دو عالم معرفی شده، از مفسران سده‌های نخستین هجری محسوب می‌شوند؟

- (۱) محمد بن اسماعیل بخاری - محمد بن حسن توسی
 (۲) محمد بن جریر طبری - شیخ توسی
 (۳) محمد بن اسماعیل بخاری - محمد بن یعقوب کلینی
 (۴) محمد بن جریر طبری - شیخ صدوق

۱۱۷۶- کدام یک از شخصیت‌های ایرانی در سده‌های نخستین هجری هم در زمینه فقه و هم در زمینه تفسیر صاحب نظر بود؟

- (۱) شیخ صدوق
 (۲) محمد بن اسماعیل بخاری
 (۳) شیخ توسی
 (۴) محمد بن جریر طبری

۱۱۷۷- کدام گزینه درباره هر یک از موارد زیر، به ترتیب مطالب درستی را بیان می‌کند؟

«معتبرترین کتاب حدیث نزد اهل تسنن - مولف کتاب تفسیر تبیان - شامل یک دوره حدیث شیعه»

- (۱) صحیح بخاری - شیخ توسی - الکافی
 (۲) صحیح مسلم - شیخ توسی - من لایحضره الفقیه
 (۳) صحیح بخاری - شیخ صدوق - من لایحضره الفقیه
 (۴) صحیح مسلم - شیخ صدوق - الکافی

۱۱۷۸- جمله زیر درباره چه کسی است؟

«مؤلف کتاب من لایحضره الفقیه است و در قم متولد شده است.»

- (۱) شیخ توسی
 (۲) شیخ کلینی
 (۳) حسن بصری
 (۴) شیخ صدوق

۱۱۷۹- کدام فیلسوف ایرانی به معلم دوم شهرت دارد و کدام گزینه راجع به وی صحیح است؟

- (۱) ابوعلی سینا - بیش از ۱۰۰ اثر علمی از خود به جای گذاشت.
 (۲) ابوعلی سینا - برای نخستین بار یک دوره فلسفه را به زبان فارسی تألیف کرد.
 (۳) ابو نصر محمد بن محمد - فلسفه مشایی را پایه‌گذاری کرد.
 (۴) ابو نصر محمد بن محمد - فلسفه مشایی را به اوج خود رساند.

۱۱۸۰- در کدام گزینه همه آثار مذکور متعلق به ابن سینا است؟

- (۱) الکافی - شفا - قانون
 (۲) دانشنامه علایی - شفا - قانون
 (۳) الکافی - التفهیم - رساله ابله و سرخک
 (۴) دانشنامه علایی - التفهیم - شفا

۱۱۸۱- درباره کتاب شفا نمی‌توان گفت .....

- (۱) یک دوره فلسفه به زبان فارسی است.
 (۲) یکی از بزرگ‌ترین دایرةالمعارف‌های علمی است.
 (۳) مؤلف آن فلسفه مشایی را به اوج رساند.
 (۴) شامل موضوعاتی از قبیل فلسفه و علوم طبیعی و ریاضی است.

۱۱۸۲- چه تعداد از گزاره‌های زیر درباره ابوریحان محمد بن احمد بیرونی نادرست است؟

- (الف) روش ابداعی در زمینه اندازه‌گیری فاصله بین شهرها داشت.
 (ب) در خوارزم چشم به جهان گشود و در غزنه چشم از جهان فرو بست.
 (ج) مؤلف کتاب التفهیم است.

(د) در ریاضیات، نجوم، هندشناسی و ... مقام والایی داشت.

(ه) به زبان‌های فارسی، عربی و سانسکریت مسلط بود.

- (۱) یک (۲) دو (۳) سه (۴) صفر

۱۱۸۳- چه کسی رئیس مدرسه جندی شاپور و پزشک پرآوازه ایرانی بود که به بغداد رفت؟

- (۱) ابن سینا (۲) زکریای رازی (۳) جرجیس بن جبرائیل (۴) ابوریحان بیرونی

۱۱۸۴- جمله زیر با کدام گزینه به طور صحیح تکمیل نمی‌شود؟

«محمد بن زکریای رازی، پزشک، شیمیدان و فیلسوف ایرانی، .....

(۱) کاشف الکل و اسید سولفوریک است.
 (۲) از نظر جرج سارتن بزرگ‌ترین پزشک جهان اسلام و قرون وسطا است.

(۳) مولف رساله الجدری و الحصبة است.
 (۴) دایرةالمعارف پزشکی قانون را تألیف کرده است.

۱۱۸۵- بندر ..... در بصره و بندرهای ..... و ..... در کشور عمان کنونی از بنادر ایرانی در سواحل خلیج فارس و دریای عمان بودند که هنگام

سقوط ساسانیان آباد و پر رونق بودند.

- (۱) اَبَلَه - قَلْهَات - صَحَار (۲) اَبَلَه - سینیز - گناوه (۳) نَوابند - قَلْهَات - صَحَار (۴) نَوابند - سینیز - گناوه

۱۱۸۶- در قرون نخستین هجری در نتیجه چه عاملی تجارت در مسیرهای زمینی و دریایی توسعه چشمگیری یافت؟

- (۱) توسعه بنادر در سواحل خلیج فارس، دریای عمان و دریای سرخ
 (۲) افزایش دانش و تجربه دریانوردان و بازرگانان ایرانی
 (۳) گسترش و یکپارچگی جغرافیای جهان اسلام
 (۴) کشف راه‌های دریایی از خلیج فارس به شرق آسیا و آفریقا

سوالات مفهومی

۱۱۸۷- چه عاملی موجب شد که خلیفه عباسی فرمان حکومت سیستان، کابل و بلخ را برای یعقوب لیث صفاری ارسال کند؟

- (۱) موفقیت‌های یعقوب در سرکوب خوارج و جهاد با کفار مرزهای شرقی (۲) خطبه خواندن امیر صفاری به نام خلیفه عباسی
 (۳) ترس خلیفه عباسی از قدرت صفاریان پس از لشکرکشی آنان به بغداد (۴) سرکوب سامانیان و طاهریان توسط یعقوب لیث

۱۱۸۸- روابط کدام سلسله ایرانی با خلافت عباسی با روابط سایر سلسله‌ها با عباسیان تفاوت داشت؟

- (۱) صفاریان (۲) سامانیان (۳) طاهریان (۴) آل بویه

سوالات ترکیبی

۱۱۸۹- کدام گزینه در رابطه با کسی که طاهر ذوالیمینین را به حکومت خراسان منصوب کرد، نادرست است؟

- (۱) ولیعهد هارون و خلیفه پس از او بود.
 (۲) فضل بن سهل را کشت.
 (۳) مرکز خلافت را از بغداد به مرو منتقل کرد.
 (۴) لباس و پرچم سیاه عباسیان را به رنگ سبز درآورد.

۱۱۹۰- امیران و سلاطین کدام سلسله‌ها بر پایتخت عباسیان تسلط یافتند؟

- (۱) آل بویه و غزنویان (۲) آل بویه و سلجوقیان (۳) سلجوقیان و سامانیان (۴) غزنویان و سامانیان

سوالات تصویری

۱۱۹۱- کدام گزینه در رابطه با تصویر مقابل، مطلب نادرستی را بیان می‌کند؟

- (۱) بند امیر (۲) در مرودشت فارس (۳) از آثار دوره عضدالدوله (۴) مربوط به عصر سامانیان

او از سادات علوی شیعه‌مذهب به شمار می‌رفتند که برای رهایی از ستم خلفای عباسی به ایران و به ویژه منطقه طبرستان پناه آورده بودند.

۱۱۵۸ ۱ - یعقوب لیث صفاری فعالیت اجتماعی و سیاسی خود را با شرکت در گروه عیاران و جوان‌مردان سیستان و جنگ علیه خوارج آن‌جا آغاز کرد.

۱۱۵۹ ۱ - حسن بن زید - نقش مؤثری در ترویج اسلام در میان ایرانیان و به ویژه ساکنان طبرستان، دیلم و گیلان داشت / پسران بویه - شغل صیادی را رها کردند و حرفه نظامی‌گری را برگزیدند و به خدمت سرداران دیلمی در آمدند / یعقوب لیث - از میان مردم عادی برخاست و قدرت را به دست گرفت و رویگرزاده‌ای از دهی به نام قرین در سیستان بود.

۱۱۶۰ ۴ - بنیان‌گذارانی که با فرمان خلیفه به حکومت رسیدند: طاهر بن حسین (بنیان‌گذار سلسله طاهریان) و امیر اسماعیل سامانی (بنیان‌گذار سلسله سامانیان)

بنیان‌گذارانی که بدون تأیید و اجازه خلیفه قدرت را به دست گرفتند: یعقوب لیث صفاری، حسن بن زید، مرد اویج و پسران بویه
۱۱۶۱ ۴ - علویان طبرستان از سادات علوی بودند و این مورد فقط در رابطه با آنان است.

۱۱۶۲ ۲ - علویان طبرستان با خلافت عباسی همواره روابط خصومت‌آمیزی داشتند.
۱۱۶۳ ۱ - در جنگ عمرو با امیر اسماعیل سامانی، خلیفه جانب سامانیان را گرفت.

۱۱۶۴ ۳ - مرداویج خیال حمله به بغداد و نابودی خلافت عباسی را در سر می‌پروراند و جانشینان وی که قلمروشان به گرگان و طبرستان محدود شده بود، از بلندپروازی مرد اویج دست کشیدند و نسبت به خلیفه بغداد اظهار اطاعت کردند.

۱۱۶۵ ۴ - یکی از مؤسسان حکومت آل بویه (احمد) با مشاهده اوضاع نابسامان خلافت، بغداد را تسخیر کرد، اما خلافت را از بین نبرد.

۱۱۶۶ ۱ - مهم‌ترین پیامد سیاسی ظهور حکومت‌های ایرانی، کاهش و زوال سلطه سیاسی - نظامی خلفای عباسی بر ایران بود.

۱۱۶۷ ۱ - پس از آن‌که اداره امور مناطق مختلف کشور در اختیار کارگزاران ایرانی قرار گرفت، به مرور آرامش نسبی بر جامعه حکم‌فرما و از شدت آشوب‌ها و جنبش‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی کاسته شد.

۱۱۶۸ ۲ - برقرار شدن آرامش نسبی، قرار گرفتن زمام کارها به دست امیران و وزیران با تدبیر و علاقه‌مند به عمران و آبادانی و استقرار نظام دیوانی منظم و منسجم از جمله عوامل رونق اقتصادی و رشد شهرنشینی در زمان سامانیان و آل بویه بود.

۱۱۶۹ ۳ - امیران سلسله‌های علویان طبرستان و آل بویه پیرو مذهب تشیع بودند و به تقویت و گسترش آن مذهب در ایران کمک کردند. در دوره آل بویه حرم امامان شیعه در عراق مرمت و بازسازی شد و سنت زیارت رو به گسترش نهاد.

۱۱۷۰ ۴ - با ورود اسلام به ایران، زبان عربی زبان حکومت و دین شد و در عصر سامانیان زبان و ادب فارسی اوج گرفت.

۱۱۷۱ ۳ - رودکی پدر شعر فارسی در دوره سامانیان می‌زیست. فردوسی در اواخر دوره سامانی شروع به سرودن شاهنامه کرد و او پس از سقوط سامانیان، شاهنامه را به سلطان محمود غزنوی تقدیم کرد، اما این سلطان، قدر خدمت این شاعر بزرگ را ندانست و او را آزرده‌خاطر ساخت.

۱۱۳۹ ۳ - با روی کار آمدن سلسله‌های ایرانی در گوشه و کنار ایران، اکثریت ایرانیان مسلمان شدند.

۱۱۴۰ ۱ - عوامل مؤثر در اسلام آوردن مردم ایران: الف) جهانی بودن دین اسلام ب) یکتاپرست بودن ایرانیان ج) مهاجرت گسترده اعراب مسلمان به ایران
۱۱۴۱ ۲ - از آن‌جا که اعراب تجربه چندانی در کشورداری نداشتند، اداره امور دیوانی، همچون گذشته در اختیار ایرانیان باقی ماند.

۱۱۴۲ ۴ - اعراب مسلمان تا زمانی که نافرمانی صورت نمی‌گرفت و قراردادهای صلح نقض نمی‌شد، در اداره امور شهرها و روستاها (مانند محاسبه و دریافت مالیات‌ها، ضرب سکه و ...) دخالتی نمی‌کردند.

۱۱۴۳ ۳ - مهاجرت اعراب به ایران از دوران فتوحات و به هدف تحکیم سلطه مسلمانان بر ایران شروع شد.

۱۱۴۴ ۱ - مهاجرت اعراب به ایران از دوران فتوحات و به هدف تحکیم سلطه مسلمانان بر ایران شروع شد، اما در دوره امویان شدت یافت؛ برای نمونه، در زمان معاویه ۵۰ هزار مرد جنگی عرب که به همراه اعضای خانواده شمار آنان به چند صد هزار نفر می‌رسید، به داخل ایران کوچ کردند.

۱۱۴۵ ۱ - قیام‌های توابین و ابن اشعث علیه امویان و قیام‌های مقنع و بابک علیه عباسیان بود.

۱۱۴۶ ۴ - ابومسلم خراسانی، مروان بن محمد (آخرین خلیفه اموی) را از میان برداشت و توسط منصور (دومین خلیفه عباسی) کشته شد.

۱۱۴۷ ۳ - شعوبیان تا دوره اول عباسیان (دوره شکوفایی و نیرومندی / صد سال اول) در عراق فعال بودند.

۱۱۴۸ ۱ - تصویر داده شده، مسجد فهرج در یزد را نشان می‌دهد.

۱۱۴۹ ۳ - تصویر داده شده، حرم حضرت شاهچراغ را در شیراز نشان می‌دهد که بیانگر مهاجرت اعراب مسلمان، سادات علوی و شیعیان به ایران می‌باشد.

۱۱۵۰ ۴ - فعالیت‌ها و مبارزات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در دو قرن نخست هجری، زمینه را برای شکل‌گیری سلسله‌های ایرانی و در پی آن تغییر اوضاع سیاسی ایران در سده‌های سوم و چهارم هجری فراهم آورد.

۱۱۵۱ ۳ - طاهر بن حسین مشهور به ذوالیمینین از سوی مأمون، خلیفه عباسی، به حکومت خراسان منصوب شد.

۱۱۵۲ ۲ - زبیریان - مرداویج زبیری / روادیان - محمد بن حسن روادی / صفاریان - یعقوب لیث صفاری

۱۱۵۳ ۱ - محدوده قلمرو طاهریان، خراسان و سیستان و مرکز حکومت علویان طبرستان، آمل بود.

۱۱۵۴ ۳ - حسن بن زید مؤسس سلسله علویان طبرستان بود و مؤسس زبیریان، مرداویج زبیری بود.

۱۱۵۵ ۴ - سلسله‌های طاهریان و سامانیان، ریشه در خاندان‌های کهن دهقانی منطقه خراسان و ماوراءالنهر داشتند.

۱۱۵۶ ۲ - دهقانان در سده‌های نخستین هجری، علاوه بر مشارکت در امور محلی، نقش مهمی در حفظ و انتقال فرهنگ ایرانی از دوره باستان به دوره اسلامی ایفا کردند.

۱۱۵۷ ۳ - حسن بن زید، بنیان‌گذار حکومت علویان طبرستان و جانشینان

- ۱۱۷۲-۳ در دوره سامانیان، زبان فارسی به عنوان زبان علم و دین در کنار زبان عربی قرار گرفت. در دوره سامانیان نخستین کتاب جغرافیایی به زبان فارسی با عنوان حدود العالم من المشرق الی المغرب نگارش یافت.
- ۱۱۷۳-۱ در پی روی کار آمدن سلسله‌های ایرانی در سده‌های سوم تا پنجم هجری، فعالیت‌های علمی و فکری ایرانیان دو چندان شد.
- ۱۱۷۴-۴ مدرسه پزشکی جندی شاپور که در زمان ساسانیان آغاز به کار کرده بود، همچنان تا قرن سوم به فعالیت خود ادامه داد.
- ۱۱۷۵-۲ برجسته‌ترین مفسران ایرانی در سده‌های نخستین هجری: محمد بن جریر طبری و محمد بن حسن توسی (شیخ توسی)
- ۱۱۷۶-۳ محمد بن حسن توسی (شیخ توسی) از مفسران و فقهای برجسته ایرانی در سده‌های نخستین هجری بود.
- ۱۱۷۷-۱ صحیح بخاری ← معتبرترین کتاب حدیث نزد اهل تسنن و نوشته محمد بن اسماعیل بخاری / تفسیر تبیان ← نوشته محمد بن حسن توسی (شیخ توسی) / الکافی ← شامل یک دوره حدیث شیعه و نوشته محمد بن یعقوب کلینی
- ۱۱۷۸-۴ محمد بن علی ابن بابویه قمی (شیخ صدوق) ← متولد قم و مؤلف کتاب من لایحضره الفقیه است که شامل ۵۹۲۰ حدیث شیعه است.
- ۱۱۷۹-۳ ابونصر محمد بن محمد، معروف به فارابی فلسفه مشایی را که تلفیقی از جهان‌بینی اسلام و فلسفه ارسطویی و نوافلاطونی بود، پایه‌گذاری کرد. در سنت فلسفه اسلامی، فارابی را بعد از ارسطو که ملقب به معلم اول است، معلم دوم می‌خوانند.
- ۱۱۸۰-۲ آثار بوعلی سینا: دانشنامه علائی، شفا و قانون
- ۱۱۸۱-۱ دانشنامه علائی (یکی دیگر از آثار بوعلی سینا) یک دوره فلسفه به زبان فارسی است.
- ۱۱۸۲-۴ تمامی موارد صحیح‌اند!
- ۱۱۸۳-۳ جرجیس بن جبرائیل رئیس مدرسه جندی شاپور و پزشک پرآوازه ایرانی بود که به بغداد رفت.
- ۱۱۸۴-۴ قانون اثر ابن سینا است.
- ۱۱۸۵-۱ به هنگام سقوط ساسانیان بنادر ایرانی در سواحل خلیج فارس، دریای عمان و دریای سرخ، آباد و پررونق بودند. بندر اَبله در نزدیکی بصره کنونی و بندرهای مهربان، سینیز، گناوه، ریشهر (ریواردشهر) و سیراف در سواحل استان بوشهر کنونی و بندر نابند (ناوبند) در سواحل استان هرمزگان کنونی و بندرهای قلهات و صُحار در سواحل کشور کنونی عمان از جمله بندرهای ایرانی در خلیج فارس و دریای عمان بودند.
- ۱۱۸۶-۳ در قرون نخستین هجری در نتیجه گسترش و یکپارچگی جغرافیای جهان اسلام، تجارت در مسیرهای زمینی و دریایی توسعه چشمگیری یافت.
- ۱۱۸۷-۱ موفقیت‌های یعقوب لیث صفاری در سرکوب خوارج و جهاد باکفار مرزهای شرقی موجب شد خلیفه عباسی فرمان حکومت سیستان، کابل و بلخ را برای وی ارسال نماید.
- ۱۱۸۸-۴ روابط آل بویه با خلافت عباسی با روابط سایر سلسله‌های ایرانی با عباسیان تفاوت داشت (به جهت تسلط خلفای عباسی و تسخیر بغداد توسط آل بویه).
- ۱۱۸۹-۱ پس از هارون، امین به خلافت رسید. (طاهر ذوالیمینین توسط مأمون به حکومت خراسان منصوب شد).
- ۱۱۹۰-۲ امیران و سلاطین برخی سلسله‌ها مانند آل بویه و سلجوقیان بر پایتخت عباسیان تسلط یافتند.
- ۱۱۹۱-۴ تصویر داده شده، بند امیر از آثار دوره عضدالدوله فرمانروای آل بویه را نشان می‌دهد که در مرودشت فارس قرار دارد.
- ۱۱۹۲-۴ رودکی پدر شعر فارسی و مورد حمایت دربار سامانی بود، نه فردوسی! تصویر داده شده که در توصیف اصطراب است، صفحه‌ای از کتاب التفهیم نوشته ابوریحان بیرونی است.
- ۱۱۹۴-۳ در جریان لشکرکشی‌های مسلمانان به ماوراءالنهر و سرزمین‌های آن سوی رود سیحون در سده‌های نخست هجری، شماری از ترکان به صورت فردی و یا گروهی به دین اسلام گرویدند و به درون قلمرو اسلامی راه یافتند.
- ۱۱۹۵-۱ الیتگین در دربار سامانیان به مقام سپهسالاری رسید و در میانه قرن چهارم هجری در شهر غزنه (غزنی / غزنین) در کوهستان‌های نواحی شرقی افغانستان کنونی که مرز (نغر) شرقی سرزمین‌های اسلامی با هند غیرمسلمان محسوب می‌شد، زمینه ایجاد حکومتی محلی را فراهم کرد.
- ۱۱۹۶-۲ محمود غزنوی بسیاری از اقدامات سیاسی مذهبی خود را در پوشش جهاد در راه خدا (غزا) و به بهانه مبارزه با مخالفان خلافت عباسی انجام می‌داد.
- ۱۱۹۷-۴ محمود غزنوی به ری که تحت حاکمیت آل بویه شیعه‌مذهب بود، حمله کرد و پس از تصرف آن بسیاری از علما و مردم شهر را به بهانه اسماعیلی بودن به قتل رساند و کتابخانه مهم آن جا را به بهانه وجود کتاب‌های فلسفی به آتش کشید.
- ۱۱۹۸-۲ محمود غزنوی به بهانه جهاد در راه خدا بارها به هند حمله کرد؛ در حالی که هدف و انگیزه‌اش از این حملات، دستیابی به ثروت فراوان هند از طریق غارت معابد و پرستشگاه‌های آن سرزمین بود. در نتیجه این حملات دین اسلام و زبان فارسی به شبه قاره هند راه یافت و گسترش پیدا کرد.
- ۱۱۹۹-۴ درگیری‌های داخل و سرگرم شدن مسعود به هند از جمله عواملی بود که سبب شد وی از وضعیت مردم، به خصوص سکنه خراسان که در زیر بار فشار مالیاتی مأموران او به شدت آسیب دیده بودند، غافل بماند.
- ۱۲۰۰-۴ به دنبال شکست مسعود غزنوی از سلجوقیان در نبرد سرنوشت‌ساز دندانقان، سلطه غزنویان بر مناطقی از سرحدات شرقی ایران (افغانستان کنونی) و شمال غربی هند، تا اواخر قرن ششم هجری ادامه یافت.
- ۱۲۰۱-۱ طغرل سلجوقی پس از تصرف نیشابور، این شهر را به عنوان مرکز حکومت خود برگزید. خلیفه عباسی لقب «سلطان رکن‌الدوله» را به طغرل داد.
- ۱۲۰۲-۳ خلیفه، حکومت ایران و عراق را به طغرل بخشید و دستور داد که نام وی را در خطبه بخوانند و سکه به نام او زنند. خلیفه هم‌چنین لقب «سلطان رکن‌الدوله» را به طغرل داد.
- ۱۲۰۳-۲ آل ارسلان (جانشین طغرل) در نبردی که در ملازگرد رخ داد، سپاهیان امپراتوری روم را شکست داد.
- ۱۲۰۴-۳ در زمان فرمانروایی آل ارسلان قلمرو سلجوقیان از رود سیحون در شرق تا دریای مدیترانه گسترش یافت. این وسیع‌ترین قلمرو یک حکومت در ایران دوران اسلامی بود. توسعه قلمرو سلجوقیان در آسیای صغیر، موجب مهاجرت قبایل و طوایف ترک به آن منطقه و تغییر وضعیت سیاسی و فرهنگی این ناحیه شد.